

MŰHELYTANULMÁNYOK

DISCUSSION PAPERS

MT-DP. 2004/26

**KELET-KÖZÉP-EURÓPA GAZDASÁGI
ÉS NÉPESSÉGI POTENCIÁLTERE**

TAGAI GERGELY

Magyar Tudományos Akadémia
Közgazdaságtudományi Intézet

Budapest

**KELET-KÖZÉP-EURÓPA GAZDASÁGI
ÉS NÉPESSÉGI POTENCIÁLTERE**

TAGAI GERGELY

Budapest
2004. december

KTI/IE Műhelytanulmányok 2004/26
Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet

Műhelytanulmányaink célja a kutatási eredmények gyors közlése és vitára bocsátása. A sorozatban megjelent tanulmányok további publikációk anyagául szolgálhatnak.

A tanulmány alapjául szolgáló előadás elhangzott az MTA Munkatudományi Bizottsága, az MTA Regionális Tudományos Bizottsága és a KTI által közösen szervezett *Munkapiac, regionalitás, tudás alapú gazdaság a XXI. században* c. szakmai konferencián. Győr, 2003. november 3–4.

Kelet-Közép-Európa gazdasági és népességi potenciáltere

Szerző: TAGAI Gergely, PhD hallgató. ELTE TTK Regionális Földrajzi Tanszék, 1117 Budapest Pázmány Péter sétány 1/c.
E-mail: tagergo@freemail.hu

ISSN 1785-377X
ISBN 963 9588 27 X

Kiadja az MTA Közgazdaságtudományi Intézet,
a Magyar Közgazdász Alapítvány pénzügyi támogatásával.
Budapest, 2004.

Az MTA Közgazdaságtudományi Intézet kiadványsorozatai

BUDAPEST WORKING PAPERS ON THE LABOUR MARKET

BUDAPESTI MUNKAGAZDASÁGTANI FÜZETEK

BWP 2003/1	Ágnes Hárs	Channeled East-West labour migration in the frame of bilateral agreements
BWP 2003/2	Galasi Péter	Munkanélküliségi indikátorok és az állásnélküliek munkaerő-piaci kötődése
BWP 2003/3	Károly Fazekas	Effects of foreign direct investment on the performance of local labour markets – The case of Hungary
BWP 2003/4	Péter Galasi	Estimating wage equations for Hungarian higher-education graduates
BWP 2003/5	Péter Galasi	Job-training of Hungarian higher-education graduates
BWP 2003/6	Gábor Kertesi and János Köllő	The Employment Effects of Nearly Doubling the Minimum Wage – The Case of Hungary
BWP 2003/7	Nemes-Nagy J. – Németh N.	A "hely" és a "fej". A regionális tagoltság tényezői az ezredforduló Magyarországon
BWP 2003/8	Júlia Varga	The Role of Labour Market Expectations and Admission Probabilities in Students' Application Decisions on Higher Education: the case of Hungary
BWP 2004/1	Gábor Kertesi	The Employment of the Roma – Evidence from Hungary
BWP 2004/2	Kézdi Gábor	Az aktív foglalkoztatáspolitikai programok hatásvizsgálatának módszertani kérdései
BWP 2004/3	Galasi Péter	Valóban leértékelődtek a felsőfokú diplomák? A munkahelyi követelmények változása és a felsőfokú végzettségű munkavállalók reallokációja Magyarországon 1994–2002
BWP 2004/4	Galasi Péter	Túlképzés, alulképzés és bérhozam a magyar munkaerőpiacon 1994–2002
BWP 2004/5	István R. Gábor	Capitalist firm vis-à-vis with trade union, versus producer cooperative
BWP 2004/6	Bódis L.–J. Micklewright–Nagy Gy.	A munkanélküli ellátás indokolttsági feltételeinek érvényesítése: empirikus vizsgálat az elhelyezkedési készség ellenőrzésének hatásairól

MUNKATUDOMÁNYI KUTATÁSOK

(az MTA Munkatudományi Bizottságával közösen rendezett konferenciák alapján készült, tematikus kötetek)

Munkaerőpiac és regionalitás az átmenet időszakában. Budapest, 1998.	Szerk.: Fazekas K.
A munkaügyi kapcsolatok rendszere és a munkavállalók helyzete. Budapest, 2000.	Szerk.: Koltay J.
Oktatás és munkaerőpiaci érvényesülés. Budapest, 2001.	Szerk.: Semjén A.
A felzárkózás esélyei – Munkapiaci láttelet a felzárkózás küszöbén. Budapest, 2003.	Szerk.: Kövári Gy.

MUNKAERŐPIACI TÜKÖR – ÉVKÖNYVEK

Munkaerőpiaci tükrök – 2000. Budapest, 2000.	Szerk.: Fazekas K.
Munkaerőpiaci tükrök – 2001. Budapest, 2001.	Szerk.: Fazekas K.
Munkaerőpiaci tükrök – 2002. Budapest, 2002.	Szerk.: Fazekas K.
Munkaerőpiaci tükrök – 2003. Budapest, 2003.	Szerk.: Fazekas K.
Munkaerőpiaci tükrök – 2004. Budapest, 2004.	Szerk.: fazekas K., Varga J.
The Hungarian Labour Market – Review and Analysis, 2002. Bp., 2002	Szerk.: Fazekas K., Koltay J.
The Hungarian Labour Market – Review and Analysis, 2003. Bp., 2003	Szerk.: Fazekas K., Koltay J.
The Hungarian Labour Market – Review and Analysis, 2004. Bp., 2004	Szerk.: K. Fazekas, J. Koltay, Zs. Gergely

A Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetében működő Munkaerőpiaci Kutatások Műhelyének valamint a Budapesti Corvinus Egyetem Emberi Erőforrások Tanszékének közös kiadványa. A kiadványsorozat angol nyelvű füzetei **"Budapest Working Papers on the Labour Market"** címmel jelennek meg.

A kötetek letölthetők az MTA Közgazdaságtudományi Intézet honlapjáról: <http://econ.core.hu>

MT-DP. 2004/1	Attila HAVAS	Assessing the Impact of Framework Programmes in a System in Transition
MT-DP. 2004/2	Max GILLMAN–Michal KEJAK	Inflation and Balanced-Path Growth with Alternative Payment Mechanisms
MT-DP. 2004/3	L. AMBRUS-LAKATOS– B. VILÁGI–J. VINCZE	Deviations from interest rate parity in small open economies: a quantitative-theoretical investigation
MT-DP. 2004/4	HALPERN László és szerzőtársai	A minimálbér költségvetési hatásai
MT-DP. 2004/5	FALUVÉGI Albert	A társadalmi-gazdasági jellemzők területi alakulása és várható hatásai az átmenet időszakában
MT-DP. 2004/6	Mária CSANÁDI	Budget constraints in party-states nested in power relations: the key to different paths of transformation
MT-DP. 2004/7	Mária CSANÁDI	A comparative model of party-states: the structural reasons behind similarities and differences in self-reproduction, reforms and transformation
MT-DP. 2004/8	KARSAI Judit	Helyettesítheti-e az állam a magántőke-befektetőket? Az állam szerepe a magántőke-piacon
MT-DP. 2004/9	Judit KARSAI	Can the state replace private capital investors? Public financing of venture capital in Hungary
MT-DP. 2004/10	Mária CSANÁDI	Do party-states transform by learning? The structural background of the different transformation paths in view of the Romanian, Hungarian and Chinese cases
MT-DP. 2004/11	István CZAJLIK – János VINCZE	Corporate law and corporate governance. The Hungarian experience
MT-DP. 2004/12	L. HALPERN et al	Firms' Price Markups and Returns to Scale in Imperfect Markets: Bulgaria and Hungary
MT-DP. 2004/13	Norbert MAIER	Explaining Corruption: A Common Agency Approach
MT-DP. 2004/14	Gergely CSORBA	Screening Contracts in the Presence of Positive Network Effects
MT-DP. 2004/15	K. BOGNÁR – L. SMITH	We Can't Argue Forever
MT-DP. 2004/16	JUHÁSZ A. – SERES A. – STAUDER M.	A kereskedelmi koncentráció módszertana
MT-DP. 2004/17	Júlia LENDVAI	Inflation Inertia and Monetary Policy Shocks
MT-DP. 2004/18	A. FREDERIKSEN – E. TAKÁTS	Optimal incentive mix of performance pay and efficiency wage
MT-DP. 2004/19	Péter KONDOR	The more we know, the less we agree: public announcements and higher-order expectations
MT-DP. 2004/20	B. BARANYI – I. BALCSÓK	Határ menti együttműködés és a foglalkoztatás – kelet-magyarországi helyzetkép
MT-DP. 2004/21	L.Á. KÓCZY – L. LAUWERS	The minimal dominant set is a non-empty core-extension
MT-DP. 2004/22	Miklós KOREN	The law of two prices: trade costs and relative price variability
MT-DP. 2004/23	A. AMBRUS – R. ARGENZIANO	Network Markets and Consumer Coordination
MT-DP. 2004/24	LŐCSEI Hajnalka	A vidéki városi agglomerációk fejlődési pályája
MT-DP. 2004/25	J.D.BROWN – J.S. EARLE – Á. TELEGDY	Does Privatization Raise Productivity?

MŰHELYTANULMÁNYOK

MT-DP. 2004/26

DISCUSSION PAPERS

TAGAI GERGELY

KELET-KÖZÉP-EURÓPA GAZDASÁGI ÉS NÉPESSÉGI POTENCIÁLTERE*Összefoglaló*

A nyolcvanas és kilencvenes évek fordulóján bekövetkezett politikai és gazdasági átalakulás térségünkben, maga után vonta a térszerkezet megváltozását Közép-Európában, amely szűk tizenöt esztendővel stabilizálódni látszik. A térségben tapasztalható területi egyenlőtlenségi viszonyok már ismereteseek, viszont keveset tudunk a közép-európai erőterőről, amelyet társadalmi és gazdasági kölcsönhatások formálnak. Ennek az erőternek gazdasági és népességi szempontból való föltérképezése célja ennek a munkának a potenciálmodell segítségével. A tanulmányban többek között megvizsgálom a nyugati területek Kelet-Közép-Európára gyakorolt hatását: hogyan befolyásolják helyzetüket a potenciáltérben; valamint összehasonlítom a gazdasági és a népességi erőteret. Megkeresem azokat a helyi központokat Kelet-Közép-Európában, amelyek ellensúlyozhatják a nyugati területek hatását, és meghatározók lehetnek, nemcsak szűkebb környezetükben, hanem egy tágabb területen belül is. Kiemelt figyelmet szentelek Magyarország helyzete vizsgálatának, összehasonlítva a térség más, hasonló fejlődési pályát bejáró országaival.

MŰHELYTANULMÁNYOK

DISCUSSION PAPERS

MT-DP. 2004/26

**THE ECONOMIC AND POPULATION POTENTIAL FIELD
IN EASTERN-CENTRAL-EUROPE**

BY GERGELY TAGAI

Abstract

The political and economic changes came about on the turn of the 1980s and 90s formed a new spatial structure in Central-Europe, and after fifteen years it seems to become stable. We already know the formation of the regional disparities in this area, but what about the field shaped by social and economic spatial interactions? In this study I make an attempt to map this forcefield with the application of the potential model. Accordingly I analyze the effect of the western part of the area on Eastern-Central-Europe: how does it influence its position in the potential field. Beside I try to compare the economic potential structure with the frame of the population forcefield and search local centers in Eastern-Central-Europe which can counterbalance the effect of the western parts and can be dominant, not only in their close neighbourhood, but in a wider area. In the paper I pay emphasized attention to the position of Hungary in the potential field by comparison with the neighboring countries whose development was similar in the latest years.

BEVEZETÉS

A nyolcvanas és kilencvenes évek fordulóján bekövetkezett politikai és gazdasági átalakulás térségünkben, maga után vonta a térszerkezet megváltozását Közép-Európában, amely szűk tizenöt esztendő elteltével stabilizálódni látszik. Ennek az erőternek gazdasági és népességi szempontból való föltérképezése célja ennek a munkának a potenciálmodell segítségével.

Kezdeti feltevésként a kontinens GDP különbségeinek ismeretében abból indultam ki, hogy a volt szocialista országok és az Európai Unió államai (azon belül is a dinamikus magterületet alkotó térségek) között jelentős fejlettségbeli eltérések vannak. A „vasfüggöny” határzónája jelent még ma is egy elég markáns (bár némely tekintetben már halványulni látszó) választóvonalat a kontinens két fele között. Ebből adódik a térség (mármint Közép-Európa) centrum-periféria viszonyrendszer szempontjából történő vizsgálatának szükségessége. Vajon a nyugat-európai területek milyen mértékben befolyásolják keletebbre fekvő államok erőterben elfoglalt helyét? Hatásuk teljesen elnyomja azok jellegzetességeit, egész Közép-Kelet-Európa csak a nyugati gazdasági centrum (a „kék banán”) perifériája lenne? Vagy azért a térszerkezetből kitűnnek, és esetleg szűkebb körben meghatározóak is lehetnek bizonyos lokális központok az egykori keleti blokk államainak területén?

Vizsgálataim során ezekre a kérdésekre kerestem, és remélem, hogy találtam is választ. A gazdasági potenciáltér elemzésén túl figyelmet szenteltem a népességi térerősség vizsgálatának is jelentős eltéréseket föltételezve a két fajta erőter között; utóbbi esetben vajon a keletebbre fekvő területek nagyobb szerephez jutnak-e az erőter formálásában.

A POTENCIÁLMODELL

A potenciálmodell Newton-féle tömegvonzási törvényből származtatható: Newton IV. törvénye kimondja: a testre ható erő a környezet egyes részeitől származó erők vektori összege (Baranyi K. 1992). Vagyis a testek (tömegek) hatnak egymásra, és a közöttük levő vonzóerő meghatározható. Ebből származtatható az az elmélet, hogy az adott térben elhelyezkedő összes tömeg kölcsönösen hat egymásra, és ez alapján leírható egy erőter (potenciálmező), amely jól jellemzi pontjainak súlyát a rendszeren belül. Mint több más matematikai és fizikai modell, a potenciálmodell is beépült a társadalmi tértudományok módszerébe. A múlt század közepétől került be fokozatosan a szakmai köztudatba, és azóta széles körben elterjedt.

A társadalmi erőter is tömegekből épül fel. Hogy az egyes tömegek súlyát megállapíthassuk egy többrétű számítási folyamatot kell elvégeznünk, amelyet több hazai és külföldi szerző részletesen bemutat (Czyż, T. 1999, 2002; Kulcsár G. 1998; Nemes Nagy J. 1998, In Sikos T. T. 1984), és amely röviden itt is ismertetésre kerül, a teljes érthetőség és a megalapozatlan hivatkozások elkerülése érdekében.

A társadalmi teret a térelemek (pl. városok, régiók országok) tömegének jellemzésével építhetünk fel, amelyeket egy-egy reprezentatív pontjuk képvisel. Ennek alapján a tér egy pontjában a potenciál általánosan a következő képlettel írható le:

$$P_i = \sum M_j / \sum d_{ij}$$

ahol P_i a tér i -edik pontjában mérhető potenciálérték, M_j a tér j -edik pontjának súlya, és d_{ij} az i és j pontok közötti távolság feltéve, ha i nem egyenlő j -vel. Tehát figyelembe kell vennünk az i -ponton kívüli összes tömeget, és a pontnak minden más ponttól való távolságát. A tömeg bármilyen abszolút társadalmi-gazdasági jelzőszám lehet (GDP, népesség, kereskedelmi egységek, vállalkozások száma, stb...), az i - j távolság pedig adott, illetve a földrajzi koordinátákból kiszámolható, lásd például Gábris Gy.–Marik M.–Szabó J. (1998), pp. 44–45.

A kiválasztott, vagy valamilyen módon lehatárolt térben az összes pont egymásra hatásának mértéke (belső potenciál [P_b]) ilyen módon kiszámolható. De a teljes potenciál (P_t) meghatározásához ismerni kell a pont saját potenciálját is. Ezt az előbb ismertetett módon nem számolható ki, mert a pont távolsága saját magától 0, és így a nevezőbe is 0 kerülne, ami nem értelmezhető. Ezért szükség van arra, hogy másfajta módszerrel számoljuk ki a sajátpotenciál értékét. Ennek többféle módja ismeretes, legegyszerűbb, ha pont tömegéhez távolságként a kiterjedésével (a város, térség stb. ... területe) megegyező területű kör sugarát rendeljük, és ezzel osztunk. Ebben az esetben a képlet a következőképpen fog módosulni:

$$P_s = M_i / r_i$$

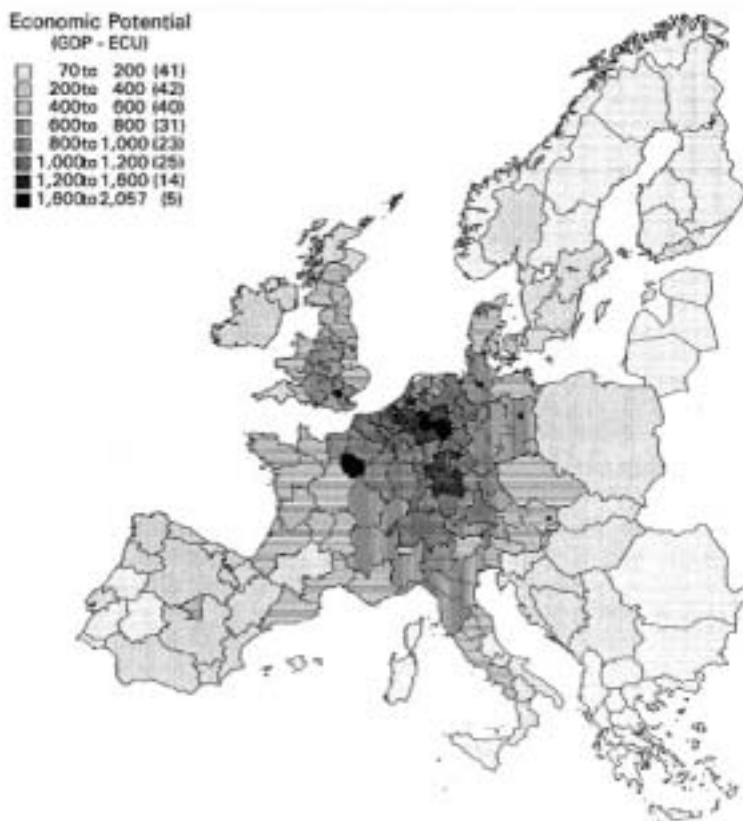
ahol P_s egy pont (i) saját potenciálértékével egyezik meg, M_i i -edik pont súlya és r_i pedig i -edik térelem területével megegyező területű kör sugara.

A teljes potenciál harmadik elemét a külső potenciálértékek (P_k) adják meg. A lehatárolt téren kívüli egységek természetesen nagyban befolyásolják a potenciál alakulását, főleg olyan esetekben, ha közvetlenül szomszédosak egy-egy „belső” térelemmel, vagy jelentőségük nagyobb távolságokra is kiterjed. Számításának menete megegyezik a belső potenciál számításával, csak ebben az esetben súlyként és távolságként a külső tömegek megfelelő értékeit kell alkalmazni. A teljes potenciál a belső, saját és külső potenciál összege lesz ($P_t = P_b + P_s + P_k$).

EURÓPA GAZDASÁGI POTENCIÁLTERE

Egész Európa gazdasági potenciáljának értékelése nem tartozik jelen munka hatáskörébe, de ismertetése mindenképpen szükséges, hiszen a közép-európai erőter nem vizsgálható önmagában, csakis a tágabb környezetében lévő területekre is kiterjesztve, mert amint arról később szó esik, a térségek térerősségét nem elsősorban gazdasági erejük adja meg, hanem fekvésük a döntően befolyásoló tényező. Tehát meg kell ismerni az európai gazdasági térszerkezet jellegzetességeit, hogy azután ahhoz viszonyítva megfelelő megalapozottsággal lehessen értékelni a közép-európai sajátosságokat. Ebben a témakörben már számos tanulmány és vizsgálat készült, én Copus 1997-es eredményeire (In Schürman, C., Talaat, A. 2000) támaszkodom az európai gazdasági erőter ismertetésekor (1. ábra).

1. ábra

Európa gazdasági potenciáltérképe

Forrás: Copus (1997)

A NUTS2-es szinten (a CECC államok, a volt jugoszláv tagköztársaságok és Albánia és Svájc esetében az ország szintjén) ábrázolt erőteréből kitűnik egy centrumterület, egy háromszög, melynek egymástól kissé elszigetelt három csúcsát Île de France, a Ruhr-vidék a szomszédos belga és holland régiókkal, és Frankfurt-Stuttgart környéke alkotja. E területek körül helyezkednek el Európa gazdaságilag legfejlettebb régiói és egyben a legmagasabb potenciálértékkel bíró területek is. Az összefüggő gazdasági magterülettől elszigetelve még van néhány pontszerű, lokális centrum, amelyek már perifériához közeli helyzetükben jelentős hatással vannak környezetükre. Ilyen például London, Hamburg, Berlin, vagy Bécs. Szintén kissé elszigetelve az európai centrumtól, de nagyobb szigetként úszik az erőterben Oberbayern (München) valamint Svájc.

Megfigyelhető, hogy míg nyugat és délnyugat felé, Franciaországon és Spanyolországon keresztül egyenletesen csökken a gazdasági térerősség, addig keleti irányban a kép sokkal mozaikosabb. A csökkenés nem mindenhol egyértelmű, és ez feltételezésem szerint annak tudható be, hogy a közép-, és kelet-európai térben sokkal inkább jelen vannak olyan helyi centrumok, amelyek a potenciálértékekben pozitív anomáliákat okoznak, mint például az említett Berlin, vagy Bécs, de ilyen lehet Prága is, melynek hatása csak annyiban jelenik meg Copus ábrázolása szerint, hogy Csehország kiemelkedik a többi volt szocialista állam közül.

A nyugati és északi, a magterülethez képest kissé periférikus területekre az jellemző, hogy a csak egy-két terület emelkedik ki a környezetéből. Ez általában a főváros és az őt övező régió (mint például Portugália, Spanyolország, Norvégia, vagy Finnország esetében), és/vagy az ország gazdasági dinamikájáért felelős terület (Katalónia, Dél-Svédország). Kivételt képez ez alól Nagy-Britannia, ami tulajdonképpen még az európai centrumterülethez tartozik, csupán sziget volta miatt szorult kissé perifériára, viszont London és Közép-Anglia nagy gazdasági teljesítőképesség miatt szinte az egész ország jobban kiemelkedik az erőteréből.

Kelet felé haladva a dinamikus magterülettől a gazdasági potenciál értéke fokozatosan csökken, és itt nem jelennek meg a térben olyan helyi centrumok, amelyek által egyes területek kiemelkedhetnének környezetükből. A térségre domináns hatással van a nyugati területek gazdasági térszerkezetet meghatározó jellege, és ez elfedi a lokális különbségeket.

KELET-KÖZÉP-EURÓPA VIZSGÁLATA

A vizsgálati terület lehatárolásakor több forrásra is támaszkodtam. Közép-Európa elméletekkel részletesen foglalkozik Illés Iván 2002-ben megjelent könyve a Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón. Ugyancsak hasznos gondolatébresztő forrás a Földrajzi Közlemények egyik, 1995-ös különszáma

(CXIX./2. sz.). Ezek az elméletek sokfélék, már számuk is jól jelzi, hogy nehéz ebben a kérdésben konszenzusra jutni, mivel többnyire szubjektívek.

Magam is egy olyan lehatárolással élnék, amely bár szubjektívnek tűnhet, de a megfelelő indoklással helytállóan bizonyulhat. Mivel e vizsgálat célja a közép-európai térség gazdasági és társadalmi egymásrahatási viszonyainak feltérképezése, azok a területek kaptak benne helyet, amelyek már hosszú idő (évszázadok) óta szoros kapcsolatban vannak egymással olyannyira, hogy fejlődésük elképzelhetetlen lett volna egymás nélkül. Hogy valamilyen keretet adjak a lehatárolásnak, központi részét (a tulajdonképpeni Kelet-Közép-Európát) meg tudnám feleltetni az egykori Habsburg birodalommal, és a birodalmi kereteken kívül eső lengyel, román, szerb, és boszniai országrészekkel.

2. ábra

A vizsgálatba bevont terület (NUTS2-es egységek)

Forrás: Eurostat, KSH

Azonban bevontam a vizsgálatba a több tekintetben az európai magterülethez tartozó Észak–Olaszországot, Svájcot és Németország nagy részét, mivel ezek a területek a gazdasági élet terén, és népességüket tekintve is olyan jelentős erőt képviselnek, amely figyelembe vétele nélkül az erőter vizsgálata nem adna vissza reális képet a fennálló viszonyokról, annyira elnyomják némely tekintetben a tőlük keletre fekvő területek egyes értékeit. Viszont ezen térségek bevonásával már nem igazán beszélhetünk a kelet-közép-európai térségről, ez annál sokkal bővebb, inkább megfelel egy Közép-Európa lehatárolásnak, úgyhogy ezt az analógiát követve a vizsgált terület sok esetben, mint Közép-Európa kerül említésre, a címtől eltérően. (2. ábra)

A vizsgálatban szereplő államok és országrészek tehát a következők: Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Ausztria, Liechtenstein, Magyarország, Románia, Szlovénia Horvátország, Bosznia-Hercegovina, illetve Szerbia és Montenegró. Valamint Svájc, Németországból Baden-Württemberg és Bajorország tartományok, a volt Német Demokratikus Köztársaság egész területe. Olaszországból pedig az északi régiók: Valle d’Aosta, Piemonte, Lombardia, Trentino Alto-Adige, Veneto, Friuli-Venezia Giulia, valamint Liguria és Emilia-Romagna.

Nem kerültek be viszont a vizsgálati körbe a balti államok, és a volt Szovjetunió más nyugati területei. Ezek esetében a „szovjet” erőter vonzó hatása az időben messzire nyúló némely esetben kényszerkapcsolatok és a terület közelsége miatt sokkal erősebb, mint a dinamikus európai centrumé, vagy akár a közép-európai térségé. Kimaradt a néhány elmélet szerint Kelet-Közép-Európa részét alkotó Balkán is (Bulgária, Macedónia és Albánia). Ezt a területet Görögországhoz hasonlóan Délkelet-Európához soroltam, melynek amúgy sincs túlzottan jelentős szerepe az erőter formálásában. Németország esetében azért vágtam ketté az állam területét, mert ezeknek a térségeknek sokkal meghatározóbb lokális hatásuk van a kelet-közép-európai államokra nézve, mint a már az északi-tengeri erőterhez tartozó többi német tartománynak. Azonban ezek a kihagyott területek mégis megjelennek a vizsgálatban, és szerephez jutnak az erőterek formálásában, mivel belőlük számolhatóak ki a külső potenciálértékek. A fent említetteken túl a külső potenciálértékek kiszámolásához figyelembe vettem Dániát, a Benelux-államokat, Franciaország kontinentális és Olaszország további részeit, így ezek összességében egy gyűrűt alkotnak a vizsgált terület körül.

A KÖZÉP-EURÓPAI TÁRSADALMI-GAZDASÁGI ERŐTÉR

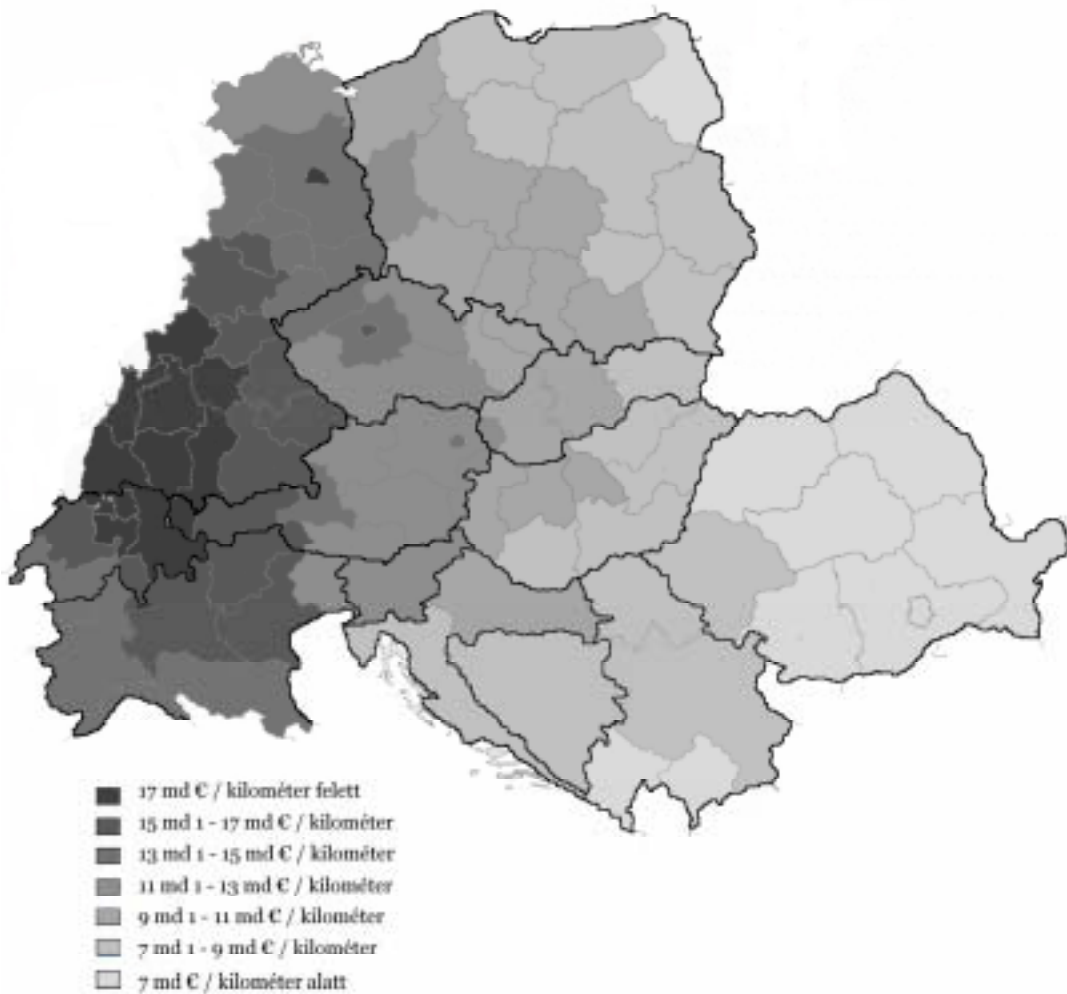
KÖZÉP-EURÓPA GAZDASÁGI POTENCIÁLTERE

A gazdasági (GDP) potenciál NUTS2-es szinten megállapított értékeiről a harmadik ábra nyújt tájékoztatást. Ránézésre is látszik az óriási eltérés a terület nyugati, illetve keleti fele között. A legmagasabb potenciálértékekkel (17 milliárd € [vásárlóerő paritás] / kilométer fölött) egy összefüggő magterület alkotja, amely nagyjából lefedhető a „kék banánnak” nevezett európai gazdasági centrum belső részével. Ez, amint az ábra is mutatja, Dél-Németországon (Tübingen, Karlsruhe, Stuttgart, Freiburg, Mittelfranken, Unterfranken, Schwaben) keresztül húzódik Svájcot (Nordwestschweiz, Zürich, Zentralschweiz, Ostschweiz) és Ausztriát (Voralberg) is érintve. A „kék banán” egyébként északnyugat felé még folytatódik a Ruhr-vidék és a Benelux államok felé (látszik is, hogy a legnagyobb potenciálú területek az ábra széléhez tapadnak, ezzel jelezve, hogy a lehatárolás éppen ketté szelte a dinamikus európai magterületet). Ebbe a körbe Észak-Olaszország is beletartozik, a magterület külső zónája, néhány további német svájci és osztrák régióval együtt lefedi azt. Egyébként az itteni régiók azért kerültek egy kicsivel kedvezőtlenebb helyzetbe, mert távolabb helyezkednek el a legdinamikusabbnak számító részekről, ezek vonzóhatása (éppen a nagyobb távolság miatt) nem olyan nagy, viszont közelebbi szomszédjaik délen, illetve keletre negatív hatása (kisebb potenciáljuk és kedvezőtlenebb gazdasági helyzetük révén) intenzívebb.

A centrumterület Európán belüli vezető szerepe nem csak a potenciáltérben elfoglalt helyzete alapján ismerhető fel, a társadalmi-gazdasági élet bármelyik szféráját nézve belátható; jelentősége vitathatatlan. Ahogy Probáld F (2000). írja: „A termelés számos munkafolyamata ugyan kiszorulóban van az egész övezetből, ám továbbra is az itt felnövekedett városokban található a legtöbb transznacionális vállalat irányítóközpontja, itt tömörülnek a legtőkeerősebb bankok, a forgalmas légikikötők, itt vannak a nemzetközi jelentőségű politikai döntéshozó centrumok.” Elég, ha Stuttgartra, Münchenre, Zürichre vagy Genfere gondolunk.

Szigetként emelkedik ki környezetéből Berlin, ami nemcsak távolabb helyezkedik el a dinamikus területtől, de szomszédsága -az egykori kelet-német tartományok- is negatív hatást fejtenek ki rá, viszont Berlin önmagában olyan magas saját potenciálértékekkel bír, hogy mégsem simul bele a környező térbe, sőt jelentősen javít szomszédjai gazdasági erőterében elfoglalt pozícióján (nagy súlyú tömeg kis távolságon belül).

3.ábra

Közép-Európa gazdasági potenciáltere

Forrás: saját szerkesztés

A dinamikus mag ténylegesen elképzelhető úgy, mint egy központ, amelyből ki-felé haladva héjszerűen, majdnem szabályosan követik egymást a különböző tér-erősségű zónák, és ezáltal előtérbe kerül az, hogy az Európán belüli magterület körül kiterjedt periféria található, melynek tagjait a mediterrán övezet és a kelet-közép-európai térség (az Európai Unióhoz néhány hónap múlva csatlakozó orszá-gokkal együtt) képezi. Itt megemlíteném, hogy a keleti bővítés egyik legfőbb problémája is ebben gyökerezik: az EU azzal, hogy egy ilyen perifériaterületet von a maga kötelékébe jelentős rizikót vállal; nem biztos, hogy a támogatások újraelosztása, és az egyre inkább elkerülhetetlen szervezeti átalakulás társadal-mi-morális terheivel szemben a várható előnyök nagyobbak lesznek. A csatlako-zó országok szempontjából is kétélű a helyzet: egyrészt eleve perifériális pozíci-

óban, függő helyzetben csatlakozni egy szervezethez igencsak kétesélyes, viszont ez a térség jelenleg Európában kimagasló gazdasági dinamikával rendelkezik, és jelentősek munkaerőbeli és tudásbeli tartalékai is, ami által az utóbbi időben jelentősen felértékelődött a terület, ami országuk számára is bizakodásra adhat okot, de a valós erőviszonyok jól érzékelhetőek a potenciálértékek alapján is.

A magterület szélétől (15 milliárd € / kilométeres potenciálérték alatt) a térerősség folytonossága érezhetően megtörik, a NUTS2-es szintű beosztásban. Országhatárokhoz köthetően elég jelentős bezökkenés tapasztalható például Lengyelország és Németország között, Csehország és Németország volt NSZK-s részei találkozásánál, sőt az osztrák-német határ egy része is jelentős választóvonal, de magán Ausztrián belül sem egyenletes a potenciálértékek változása. A két előbbi esetben én a vasfüggönyhöz köthető fejlettségi választóvonalat látom kirajzolódni, az elmúlt ötven év eltérő fejlődési pályái eredményezhetik ezt a még mindig meglévő törésvonalat, Ausztria esetében pedig az sejthető, hogy az ország gazdasági fejlettsége nem képes kompenzálni az erőter alakulásának tekintetében, a „keleti” hatást.

Ebben az átmeneti térben is található két apróbb mag, Bécs és Prága. Bécs ereje ebben a térben csak odáig terjed, hogy önmaga kiemelkedjen valamelyest környezetéből. Prága viszont azon túl, hogy jelentősen jobb potenciálértékkel rendelkezik, mint az ország többi része, és a volt szocialista országok közül egyedülként 15 milliárd € / kilométer feletti potenciálértékkel bír (a volt szocialista országok külön rangsorában öt követő Strední Čechy régió sem éri el a 14 milliárd € / kilométert), még környezetére is jótékony hatással van, bár ebben jelentős szerepet játszik Berlinhez és a dinamikus maghoz való közelsége.

A már fent említett fejlettségi határhoz csatlakozva, attól délre is található egy törésvonal (ahol a potenciálváltozás országhatárhoz köthető), ami Horvátországot, Magyarországot és Szlovákiát választja el a tőlük nyugatra fekvő területektől, bár Szlovákia esetében Pozsony Bécs hatása miatt kedvezőbb potenciálértékkel bír, mintsem fekvése indokolná. Az erőter változásának sávós, körívszerű jellege kelet felé haladva elhalványul, és ez nem csak a poligonok (régiók, országok) kiterjedéséhez, azok határaihoz köthető, hanem ahhoz is, hogy néhány régió eredményei jobbak vagy rosszabbak elhelyezkedésükhöz képest a földrajzi térben. Bosznia-Hercegovina vagy Horvátország déli része közelebb van a centrumterületekhez, mint egyes magyar (Közép-Magyarország), szlovák (Stredné Slovensko) vagy lengyel (Malopolskie) régiók, gazdasági súlyuk alapján az erőterben mégis kedvezőtlenebb pozíciót foglalnak el.

A legkisebb potenciálértékek (7 milliárd € / kilométer alatti) mind földrajzi, mind gazdasági értelemben vett perifériaterületeket jeleznek. Ilyen a nemrég még komoly háborúskodást megélt Montenegró és Koszovó, valamint Románia

csaknem egész területe (és ebből a főváros, Bukarest sem emelkedik ki) és Lengyelország Podlaskie vajdasága.

Ahogy az a leírtakból is kitűnik, Magyarország és a volt "keleti blokk" többi államának gazdasági potenciálja jelentősen elmarad a fejlettebb nyugati területekétől, és minthogy egy bizonytalan kimenetelű felzárkózási folyamat elején vannak, még hosszú ideig nem vehetik fel a versenyt azokkal. Azonban érdemes összevetni hazánk helyzetét a vele hasonló helyzetben lévő országokéval (gondolok itt elsősorban a 2004-ben az Európai Unióhoz csatlakozó országokra), mivel ebből kiindulva bizonyos következtetések is levonhatóak a jövőre vonatkozólag. A bővítéssel az Unió gazdasági súlypontja hirtelen ugrással valamelyest keletebbre helyeződik, így kis mértékben megváltozhatnak a szervezeten belüli centrum-periféria viszonyok, ami természetesen hatással lehet a térség gazdasági fejlődésére. Szlovénia, Magyarország, Szlovákia, Csehország és Lengyelország jövőjének ezt a szegmensét az elhelyezkedési viszonyok és a gazdaságpolitikai sikeresség eltérései egyaránt befolyásolják. De milyen mértékben? Jelenleg ezen országok között a gazdasági különbségek nem olyan jelentősek, egy kicsit kilóg a sorból Szlovénia, amely legjobban megközelíti a jelenlegi uniós GDP átlagot. Jelentősebbek viszont a fekvésből adódó pozicionális különbségek: az abszolút földrajzi helyzet és a szomszédsági viszonyok.

Ha Magyarország szempontjából vizsgáljuk a dolgot, azt tapasztalhatjuk, hogy kedvezőtlenebb fekvésű, mint társai. Főleg az a tényező a mérvadó, hogy nincsenek olyan erős szomszédjai, mint Szlovéniának vagy Csehországnak. Szlovénia közelebb is fekszik az európai gazdasági magterülethez, mint hazánk, az osztrák és olasz régiók szomszédsága is kedvezően befolyásolja a gazdasági erőterben elfoglalt helyzetét, illetve az ország gazdasági teljesítményét tekintve is megelőzi Magyarországot. Csehország még közelebb helyezkedik el az európai centrumhoz, és szomszédjai is pozícióját erősítik. A csehországi és magyarországi régiók önmagukban hasonló teljesítményt mutatnának, de fekvésbeli különbségeik ennyire meghatározóak. Érdemes itt kitérni Prága és Budapest, illetve tágabb holdudvaruk viszonyára is.

Prága a gazdasági potenciál számítása szerint a szűkebben vett élcsoportba tartozik, fel tudja venni a képzeletbeli versenyt Svájc Olaszország, Németország és Ausztria régióival. Amint az látható, fekvési adottságai sokkal jobbak az egykori szocialista blokk országainak bármelyik régiójánál. Ezen túlmenően saját maga is jelentős erőt képvisel (hagyományos ipara hosszú múltra tekint vissza, jelentős pénzügyi és kereskedelmi központ nemzetközi tekintetben is, idegenforgalma meghatározó), hatása van nemcsak egész Csehországra, de a környező lengyel, szlovák és német területekre is. Ezek alapján meg kell jegyezni, hogy Prágának reális esélye van arra, hogy a szűkebben vett kelet-közép-európai térség gazdasági központja legyen, ami a másik esélyes, Budapest szempontjából talán kicsit irigylésre méltó.

Szlovákia összességében jobb helyzetben van Magyarországnál: Bécs, a cseh területek, a sziléziai iparvidék, de még Budapest hatása is kiemeli kicsit Szlovákiát az erőteréből, pedig abszolút földrajzi pozícióját és gazdasági erejét tekintve Magyarország kedvezőbb helyzetben volna nála. Lengyelországgal kicsit nehéz Magyarországot összehasonlítani méretük és fekvésük folytán, de mégis azt lehet mondani, hogy hasonló helyet foglalnak el az európai potenciáltérben. Nagyjából a régiók fele-fele bír nagyobb és kisebb potenciálértékekkel, az átmenet kelet felé folyamatos, mivel a különbségek a szomszédsági és külső hatások miatt belesimulnak az erőterbe. Így nem emelkedik ki Varsó és vidéke, Szilézia, illetve Magyarországon Közép-Magyarország sem, viszont ezek a nagy saját erejű régiók hozzá kedvezőbb helyzetbe szomszédjaikat és az országok egészét is.

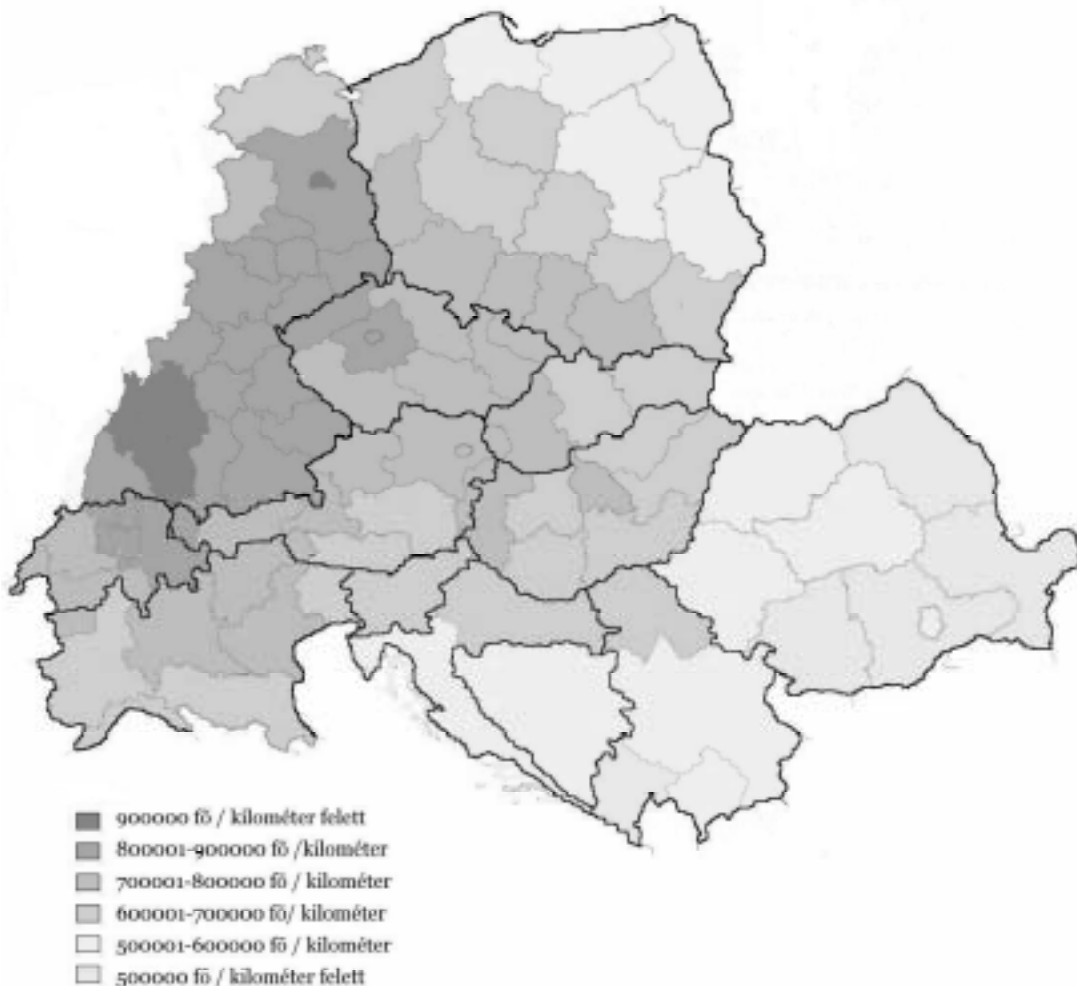
KÖZÉP-EURÓPA NÉPESSÉGI POTENCIÁLTERE

A népeségi potenciál csakúgy, mint a gazdasági nem fejlettségi mutató. Nem abszolút értéket ad meg, nem a népsűrűség mérhető vele (bár természetesen összefüggés van közöttük), viszonyszám csupán, amivel viszont jellemezhető a társadalmi erőter, kimutathatóak vele agglomerálódó térségek.

A népességpotenciál nem mutat olyan egyértelmű nyugat-keleti irányú csökkenést, amelyet a gazdasági potenciál esetében tapasztalhattunk. Bár a vizsgálati területre, mint külső tényező az európai centrum ebben a tekintetben is erős hatással van, hiszen ebben a térségben vannak Európa legnagyobb népességkoncentrációi (Randstadt, Ruhr-vidék, a párizsi agglomeráció), és természetesen ezeken a területeken legmagasabb a népsűrűség Európát tekintve, főleg a magterülettől távolodva (mikor is a növekvő távolság miatt a centrum hatása egyre kisebb) mind jobban kimutathatóak a helyi adottságok, a lokális népesedési gócok. Ezzel összefüggésben az is megfigyelhető, hogy a magasabb népességpotenciálú területek hatása, illetve a külső hatások nem olyan nagy mértékűek, mint a gazdasági potenciál esetében (természetesen e téren is jelentős eltérések vannak az egyes régiók között). És ezen túl az egymásra hatás nem képes akkora távolságokat áthidalni (kisebb a hatóköre), mint az előző vizsgálati részben például az európai gazdasági centrumterület, amely az egész közép-európai gazdasági erőter szempontjából meghatározó volt. Erre utalhat az is, hogy az általam felállított térképi kategóriák kitágulnak, sokeleműek (kivéve a legmagasabb és a legalacsonyabb értékek esetében), és az átmenet a kisebb potenciálértékek felé fokozatosabb, mint a gazdasági potenciál esetében, nincsenek nagy ugrások, törések. Az egész erőter olyan képet mutat, mintha szétfolyna (4. ábra).

A legmagasabb potenciálértékek (900 ezer fő / kilométer) azokat a régiókat jellemzik, a már említett magasabb népességkoncentrációjú területekhez a legközelebb helyezkednek el, és emellett saját adottságaik is kimagaslóak. Ezek a régiók Tübingen, Karlsruhe és Stuttgart, amelyek egy nagyobb összefüggő tömböt alkotnak a vizsgált terület szélén, közel például a Ruhr-vidékhez (és nem utolsósorban a frankfurti agglomerációhoz). Valamint ebbe a kategóriába sorolható Berlin is, amely ebben az esetben is egy alacsonyabb potenciálú területből emelkedik ki, főleg saját ereje révén, és a környező régiókat ismét magasabb pozíciókba tornássza, bár nem éreztetni hatását olyan nagy mértékben, mint a gazdasági potenciál esetében. Ez annak is köszönhető, hogy a Berlin környezetében a régiók saját+belső potenciálértékek annyira alacsonyak, hogy a főváros ezt nem képes már kompenzálni.

4. ábra

Közép-Európa népességi potenciáltere

Forrás: saját szerkesztés

Érdemes megjegyezni, hogy népességpotenciál tekintetében nincs akkora eltérés a „két” Németország között: a volt NDK és a vizsgálatban érintett NSZK tartományok fekvése hasonló a külső hatásokat tekintve, és mindkét területen kialakultak hasonló nagyságú népességkoncentrációk, agglomerációk még a hagyományos történelmi fejlődés eredményeképp, szemben a gazdasági teljesítőképesség különbségeivel, amelyek kialakulásáért csupán az elmúlt fél század volt felelős. Ezen okok miatt tehát az érintett németországi terület majdnem teljesen homogén a népességpotenciál esetében.

Svájc és Ausztria helyzete hasonló, bár a potenciálértékek jelentősen eltérnek egymástól nemcsak az országokon belül, de a két ország között is (600–900 ezer fő / kilométer). Svájc és Ausztria két nem igazán népes hegyvidéki ország, amelyek esetében a természeti adottságok a népességi potenciálra nézve is meghatározóak: hegyvidéki területeken nyilván nem alakulhatnak ki nagyobb népességkoncentrációk, amelyek azután meghatározóvá válhatnak, akár környezetük szempontjából is. A gazdaság esetében más a helyzet: a térben kicsiny népességű pontok is jelenthetnek kimagasló gazdasági erőt (ennek számos példája tapasztalható a fenti két országban is). Itt már jól látható az is, hogy milyen gyorsan csökken a magas népességkoncentrációjú külső területek hatása. Főleg emiatt már Svájc nyugati részén Région lémanique-ban és Espace Mittellandban, és Ticino-ban is alacsonyabbak a potenciálértékek, mint az ország többi részén, amely területek egyrészt a magasabb népességpotenciálú német térségekhez kapcsolódnak, másrészt itt található az ország két jelentős agglomerációja is, Zürich és Basel. Ausztriában is hasonló a helyzet: a Németországgal határos nyugati részeken, bár ez is hegyvidéki terület, a népességi térerősség viszonylag magas főleg a fekvés miatt. Azokban a NUTS2-es egységekben, amelyekben a népességpotenciál alacsonyabb, távolabb vannak az erőter csúcsterületeitől, másrészt jellemzően szintén hegyvidékiek, és így Graz-ot és Klagenfurtot leszámítva nincsenek is jelentősebb népességtömörülések. Olaszországban is azok régiók népességpotenciálja magasabb, amelyek (északi) szomszédjai is magasabb népességi térerősséggel bírnak, ekképpen a kis népességű Trentino Alto-Adige potenciálját tekintve megelőzi a nálánál jóval népesebb Piemonte-t és Emilia-Romagna-t is, ahol ráadásul olyan népesedési góccok is találhatóak, mint Torino, Parma, vagy Bologna.

A gazdasági potenciáltérben kiugró értékeket képviselő lokális centrumok, Prága és Bécs, a népesség erőterében nem rendelkezik annyira kimagasló potenciállal, de azért meghatározóak akár tágabb környezetüket is nézve, ami részben már annak köszönhető, hogy nem nyomja el őket a nyugat-európai, nagy népességkoncentrációjú területek hatása, és így jobban kihangsúlyozódhatnak a helyi jellegzetességek. Prága még magasabb potenciálértékkel is bír, mint Bécs, ami centrumközeli fekvésének és Berlin hatásának tudható be. Prága hatása a főváros környezetén kívül az egész ország területén érzékelhető, Bár a morvaországi régiók fekvésükhöz képest magas potenciálértéküket már inkább a bécsi, valamint

a sziléziai népességtömörülésnek köszönhetik. Bécs körül már a népességpotenciált tekintve kirajzolódik egy több országon átívelő lazán értelmezett agglomeráció, amely Alsó-Ausztria és Burgenland, Nyugat-Magyarország, Pozsony, Západné Slovensko régiókat és Csehország déli területeit foglalja magába. Természetesen Brno, Pozsony és Győr is jelentős szerephez jut a magasabb népességi potenciálértékek ilyen módon történő kitágításában, de a vezető szerep vitathatatlanul Bécsé.

Mint már említettem a népességpotenciál terében nincsenek nagy törések még az országok között sem. Nem figyelhető meg igazán jellegzetesen az a lépcső, ami a volt keleti és nyugati blokk országai közt a gazdasági erőtérben általában még igen markánsan megjelent. Ahol mégis jelen van ebben az esetben is, ott az a jellemző, hogy a térségeket kiemelő lokális központok hiánya miatt szembetűnőbb a fekvés szerepe, a nyugat-keleti elhelyezkedés. Ez helyzet egyrészt a német-lengyel határ egy részén, valamint a volt NSZK és Csehország között áll fenn, illetve Ausztria és Németország között is van egy potenciálbeli ugrás, de ez a természeti adottságoknak, az emelkedő térszínnek köszönhető.

Szintén kiugrik környezetéből már a potenciált tekintve is Lengyelországban a sziléziai népességtömörülés, ami a külső hatásokon túl meghatározza az erőter lejtését északkelet felé és az arányos településhálózatból fakadóan az átmenet egyenletes (a lejtés mértékét kompenzálja az egyenletesen szétterülő nagyvárosi hálózat). Hasonlóan megmutatkozik a közép-magyarországi régió, a tágabban vett budapesti agglomeráció. Az, hogy el van szigetelve a magasabb potenciálértékű régióktól, és mégis kimagaslik szomszédjai közül nem elsősorban a szomszédos és külső hatások erősségére utal, hanem Budapest saját népességkoncentráló erejére.

Románia és a volt jugoszláv államok esetében nyilvánvalóan perifériális helyzetéről beszélhetünk a népességpotenciált tekintve. A kedvezőbb fekvés, jobb potenciálértékű szomszédok hatása miatt Szlovénia, Északkelet-Horvátország és Vajdaság még magasabb népességi potenciállal jellemezhető, de tőlük délre már csak alacsony értékek mérhetőek (600 ezer, illetve 500 ezer fő / kilométer alatti). Romániában érdemes figyelni a különböző térerősségű régiók határait. Egyrészt a magyar-román határ jelent egyben potenciálhatárt is, és újabb bezökkenés tapasztalható Partium, Erdély és Bánát határán. Bukarest is láthatóan kiemelkedik az alacsonyabb potenciálértékek közül, a különbségek nem simulnak el annyira, mint a gazdasági erőter vizsgálatakor.

A népességpotenciál számításakor is érdemes figyelmet szentelni a magyarországi jellegzetességeknek a szomszédos országokkal összevetve. Közép-Európa keleti felén is kialakultak jelentősebb népességtömörülések, amelyek a nyugati területek így is érezhető dominanciája ellenére jelentős szerepet kapnak a népességi térerősség alakításában. Hatásukat fölerősíti, hogy általában a térség országai arányos városszerkezettel bírnak, ezáltal a domináns városok mellett nem

törpülnek el a többiek, hanem egymást erősítve tartják magasabb szinten a térerősséget. Magyarországon viszont nem ez a helyzet. Egykori regionális központjaink ma a határok túloldalán találhatóak, szomszédjaink városhálózatába épültek bele, így az egy nagyváros (Budapest) mellett a többi város nem alkalmas arra, hogy fenntartsa a kicsivel magasabb, földrajzi helyzet alapján elvárható térerősséget, így a központi régió ki is lóg a népességi erőtérből. Természetesen a potenciálvizsgálatok alkalmával nem ragaszkodhatunk fogalmakkörrel a határokhoz, mert a szomszédos területek (egykori nagyvárosaink is) hatással vannak hazánkra is, de azért fontos megtartanunk az országkereteket, mivel a jelenlegi állapotok az egyes országokon belül alakultak ki. Magyarországon a budapesti vízfej egyrészt az elcsatolások miatt alakult ki, és így sajátos pályán fejlődött az ország városszerkezetének képe az elmúlt majd egy évszázadban.

Szlovákia, Csehország és Lengyelország területét is érinti egy-egy nagyobb népességtömörülés, amelyek közül a Bécs környéki Magyarország egy részét is magában foglalja. Az említett országokban ezektől a központoktól távolodva lassan-egyenletesen csökkennek a potenciálértékek, míg Magyarországon még beékelődik az alacsonyabb térerősségű területek közé Budapest és környéke. Sajátos Csehország helyzete is. Az országot minden oldalról magas népességi potenciálú területek veszik körül, egy-egy nagyobb népességkoncentrációval (Berlin, Dél-Németország, Bécs és környéke valamint Szilézia), így elmondható, hogy Közép-Európa népességi középpontja valahova Csehország területére esik.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az utóbbi évtizedekben kialakult európai gazdasági térszerkezet súlyos aránytalanságokat hordoz magában. Nyugat-Európa, az Európai Unió, a dinamikus mag uralja a gazdasági teret, amelyben a volt szocialista országok főként eltérő fejlődési pályájuknak köszönhetően és fekvésükből adódóan perifériára kerültek.

A meghatározó központok mind kívül esnek Kelet-Közép-Európán, viszont távolról is sokkal jelentősebb térformáló erővel rendelkeznek a lokális centrumoknál, amelyek (mint például Berlin, Prága, vagy Bécs) szerepe a dinamikus nagy központjaival szemben szűkebb környezetükre terjed ki, ott viszont meghatározóak, és nagyobb mértékben is hatnak kelet felé, ahol jobban tudnak érvényesülni az alacsonyabb fejlettségű területeken, részben a nyugati központok egyre gyengülő hatását fölerősítve.

Ha gazdasági teljesítményüket nézve nem is, de népességkoncentráló erő tekintetében Kelet-Közép-Európa térsége föl tudja venni a versenyt a nyugatibb területekkel. Számos jelentős népességi góc (Berlin, Prága, Varsó környéke, Felső-Szilézia, a több országra kiterjedő bécsi népességkoncentráció, valamint a

budapesti agglomeráció) alakítja az erőteret, esetükben már nem csak lokális hatásként megjelenve, hanem az egész térség népességi viszonyait meghatározva. Ezen a téren a centrum és periféria relációk nem olyan egyértelműek, mint a gazdasági teljesítményt vizsgálva, de azért a „kék banán” térsége ebből a szempontból is meghatározó.

A vizsgálatban feltárt eredmények egyrészt alátámasztják az európai társadalmi-gazdasági viszonyairól, térszerkezetéről alkotott képet. Másrészt viszont nem jellemzik kellőképpen szűkebb térségünk erőterét, a „nyugati” hatás mellett csak felszínesen utal a környező államok közötti gazdasági hatásokra, sok esetben a területi különbségek belesimulnak az erőtérbe. Érdeemes volna a későbbiekben erre a területre koncentrálni egy hasonló vizsgálat során, feltárni az egyenlőtlenségeket, felrajzolni a valószínűleg sokkal mozaikosabb és az egyes államokat jobban jellemző erőteret.

FORRÁSOK

- Baranyi K. (1992): A fizikai gondolkodás iskolája I. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Gábris Gy.–Marik M.–Szabó J. (1998): Csillagászati földrajz. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Illés I. (2002): Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs
- Kulcsár G. (1998): A gravitációs és potenciálmódellek társadalomföldrajzi alkalmazásai (szakdolgozat). ELTE TTK Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest
- Nemes Nagy J. (1998): Tér a társadalomkutatásban. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest
- Probáld F. (szerk.) (2000): Európa regionális földrajza (+CD melléklet). ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- Rechnitzer J. (szerk.) (1994): Fejezetek a regionális gazdaságtan tanulmányozásához. MTA Regionális Kutatások Központja, Győr–Pécs
- Sikos T. T. (szerk.) (1984): Matematikai és statisztikai módszerek alkalmazási lehetőségei a területi kutatásokban. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Beluszky P. (1995): Közép-Európa – Merre vagy? *Földrajzi Közlemények* CXIX., 223–232. old.
- Czyż, T. (2002): Application of the potential model to the analysis of regional differences in Poland. *Geographia Polonica* 75. PL ISSN 0016–7282, pp. 13–24

Kiss Gy. Cs. (1995): Egy régi vita folytatása: Hol van Közép-Európa? *Földrajzi Közlemények* CXIX., pp. 221–222.

Nemes Nagy J. (1998): A földrajzi helyzet szerepe a regionális tagoltságban. In: Munkaerőpiac és regionalitás (konferenciakötet). MTA KTK, Budapest, 147–165. old.

Rey, V. (1995): Új Közép-Európára várva. Hol van Közép-Európa? *Földrajzi Közlemények* CXIX., pp. 263–272.

Schürmann, C.–Talaat, A. (2000): Towards a European Peripherality Index (Final Report). IRPUD, Dortmund

www.europa.eu.int

www.world-gazetteer.com (további linkek itt)

Nemzeti statisztikai évkönyvek és honlapok